

УДК 316.62

М. В. МОСЬОНДЗ

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ЖИТТЄВІ УСТАНОВКИ МОЛОДІ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті здійснено спробу дослідити особливості ціннісно-нормативної системи молодого покоління, що виступає як самостійний соціоформуєчий фактор, обумовлює самооцінювання, вибір способів досягнення життєвих цілей і реалізації своїх здібностей; вивчити установки молодих людей на ефективне включення, практики досягнення бажаної статусної позиції, готовності до самостійного пошуку вирішення власних проблем як відображення їхньої суб'єктності; виявити ціннісно-нормативні уявлення про майбутнє, що виступають важливим елементом у структурі життєвої стратегії особистості.

Ключові слова: цінності, установки, суб'єктність, життєва позиція, планування майбутнього.

Під впливом глобальних економічних, інформаційно-технологічних, політичних, культурних процесів виникають нові форми молодіжних ідентичностей і практик, що розвиваються в контексті глобально-локальних культурних взаємодій. Будучи втягнутою у широкий вибір на глобальному ринку, сучасна молодь відносно самостійно конструює свої життєві сили. Включення молоді в активне громадське життя сприяє її інтеграції в існуючу систему громадських стосунків [9, с. 343]. Сьогодні дослідники відстежують серйозні зміни в ціннісно-нормативній системі молодого покоління, якщо їх цінності порівнювати з такими, що властиві старшому поколінню [6, с. 298]. Тому актуальним є дослідження свідомості молоді, що виступає як самостійний соціоформуєчий фактор, зумовлює вибір способів досягнення цілей і реалізації своїх здібностей.

Останнім часом в українській та російській соціології здійснюються активні спроби виробити новий підхід до проблеми включення молоді до суспільства, визначити й дослідити його складові та механізми здійснення. У працях В. Чупрова, Т. Заславської, А. Ніколаєвської, Л. Хижняк, Є. Головахи, О. Злобіної, І. Мартинюка, Л. Сокурянської, В. Тихоновича, Н. Паніної формулювання проблеми соціального становлення молоді пов'язане з осмисленням її соціального статусу й життєвого шляху, мотиваційно-ціннісних орієнтацій, із традицією соціологічної рефлексії соціальних структур та соціальної нерівності й реального рівня соціального здоров'я. Разом з тим багато вчених говорять про труднощі в оцінюванні сучасної специфіки цього процесу, пов'язаних, насамперед, із його складністю. До того ж “недостатня увага до молодого покоління, що вступає в життя, перетворює його на потужний чинник дестабілізації суспільства” [9, с. 350].

Метою статті є звернення до вивчення ціннісних орієнтацій молодих людей, установок на ефективне включення до суспільства як відображення їх суб'єктності. Для їхнього аналізу в сучасному соціокультурному контексті в 2011 р. було проведено емпіричне соціологічне дослідження: “Чинники, стан і перспективи соціальної інтеграції молоді (на прикладі Дніпропетровського регіону)”, об'єктом якого виступила молодь у віці від 16 до 35 років, що навчається та працює, зайнята в різних секторах економіки й репрезентує різні верстви сучасного українського суспільства (n = 470).

Серед факторів, що впливають на процес конструювання практик молоддю, важливе місце займають ціннісні орієнтації та життєві установки. Завдяки нормативно-регулятивній функції цінностей мотиваційна сфера свідомості молоді здобуває вибірковий і цілеспрямований характер. Цінності, якими молоді люди керуються у конструюванні біографічного проекту, розподілилися таким чином (див. табл.).

Таблиця

Ціннісна система молоді*

Цінності	Ранг
Працьовитість	4
Гроші, матеріальні блага	2
Корисні зв'язки	7
Професійність, майстерність	3
Сім'я	1
Вміння спілкуватися, культура поведінки	5
Чесність, принциповість	9
Фізична сила	12
Особиста індивідуальність	6
Віра в Бога	10
Чіткі життєві цілі	11

* За даними авторського соціологічного дослідження (Дніпропетровський регіон, 2011 р., n = 470)

Мікросередовище значною мірою сприяє формуванню особистості молодої людини. Саме родина як психологічна єдність подружжя, батьків та дітей формує вміння адекватно сприймати й розуміти себе та інших; здатність до самоствердження себе як особистості, прояву своїх індивідуальних особливостей, здібностей, інтересів та потреб і вміння взаємодіяти з іншими в реальних ситуаціях; впевненість у власній необхідності, потребу любити близьких. У сучасному світі сімейне поле тісно переплітається з професійним. Воно створює спільний простір економічних відносин і відповідних видів діяльності – репродуктивної, психологічної, рекреаційної, що традиційно розуміється як поле послуг, прав і обов'язків одне перед одним. Тому, не зважаючи на те, що сьогодні в шлюбі та в сім'ї відбуваються суттєві зміни, які відображають більш широкі соціальні перетворення, цінність сім'ї, що є центром емоційної і матеріальної підтримки людини, для сучасної молоді є дуже високою.

За останні десятиріччя у свідомості молоді відбулась переорієнтація від переваги нематеріальних цінностей до матеріальних, головним чинником якої є ступінь задоволення власним соціально-економічним статусом. З таблиці видно, що гроші й матеріальні блага, які молодь визнає необхідними для того, щоб зберігати впевненість у собі, посіли друге місце. Бажання жити забезпечено не несе в собі нічого поганого. Проте іноді заради досягнення матеріального статку молодь готова йти на аморальні вчинки, що свідчить про її бездуховність. Так, дослідження показало, що для 6% респондентів є прийнятним шахрайство, 3,5% – рекет, вимагання, а 26% – шлюб “заради грошей” (причому частка представниць жіночої статі тут переважає не так суттєво, як очікувалось). Можна констатувати, що бажання бути соціально успішним, багатим, шанованим і керувати людьми переважає над загальногуманістичними цінностями. Так, згідно з даними Інституту соціології НАН України [2, с. 228–239], в уявленнях про успіх у житті матеріальний достаток (82%) обирають практично на рівні з фізичним здоров’ям, при цьому можливості для самореалізації, розвитку здібностей залишаються на останніх позиціях (11%).

Проблема одночасного співіснування безлічі можливостей, з одного боку, та відсутності доступу до них – з іншого, ускладнюється тим, що сьогодні не існують визнані правильними моделі досягнення бажаної статусної позиції, підтримувані державою, такі як ідея престижу досягнення професійних, економічних успіхів у результаті наполегливої праці, розвитку майстерності, нарощування компетенцій. З професійністю та майстерністю опитані молоді люди різною мірою пов’язують самовідчуття себе як особистості (38%). Проте певна кількість молоді не визнає працю необхідною для досягнення успіху в професійному полі. Таким чином, для молоді показником життєвого успіху є саме матеріальна й статусна ознаки; засоби його досягнення взагалі не мають особливого значення.

“Ідея диференціації цінностей відповідно до тих чи інших факторів (статі, віку, навчально-освітнього статусу, професійної діяльності, сімейного стану та ін.) у публікаціях подана слабо або взагалі не згадується” [4, с. 132]. Однак численні дослідження доводять, що молодь орієнтується на прагматичні цінності (це більш властиво для юнаків). Це стосується насамперед освіти, яка дає змогу в перспективі поліпшити “якість життя”, завоювати певний соціально-економічний статус. Орієнтація на освіту проявляється більше у дівчат [11, с. 89–92]. Для виявлення характеру можливостей різних груп молоді у сфері освіти Д. Костянтиновський розробив і застосував кількісні та якісні показники, що охоплюють професійні орієнтації та індивідуальні шанси учнів. Їх взаємодія становить траєкторію життєвого шляху індивідів і груп. При цьому життєві шляхи трактуються автором як реалізація можливостей, які надаються суспільством, що підкреслює соціальну сутність цієї проблеми [7].

На думку третини опитаних молодих людей, саме вміння спілкуватися та культура поведінки, що виступають культурним капіталом, допома-

гають людині бути особистістю, зберігати впевненість у собі. Для 25% самовідчуття себе як особистості пов'язане з особистою індивідуальністю. Для певної кількості опитаних самореалізація по суті означає прояв активності, підприємливості з використанням ділових зв'язків. Для 10% молоді, що досліджувалась, формою самовираження стає віра в Бога. І лише для 3% опитаних силове вирішення проблеми стає засобом самореалізації.

Таким чином, ми розглянули ієрархію цінностей, якими молодь керується у процесі конструювання інтеграційних практик. У цьому розподілі можна побачити, що традиційні основи особистого становлення, такі як сім'я, культура поведінки, корисні соціальні зв'язки, чесність, принциповість, співіснують з типовими для сучасної свідомості цінностями – професійність, гроші, підприємливість, індивідуалізм.

Щодо індивідуалізму, то ця тема є дискусійною. Так, наприкінці ХХ ст. Н. Генов поставив закономірне питання: чи може бути стійким соціальний порядок, що базується на індивідуалізмі? [13, С. 68]. У ході дискусії з цього питання І. Бутенко спробувала визначити, на якій основі може відбуватися соціальна інтеграція в індивідуалізованому суспільстві: “Чим зазвичай урівноважується індивідуалізм? Що може реінтегрувати атомізованих індивідів? У Північній Америці та Західній Європі йому протистоїть розвинена мережа організацій; незважаючи на різноманітну риторіку, тут підтримуються утворення колективного типу. Колективні зв'язки – необхідна умова для соціальної інтеграції навіть у найрозвинутіших суспільствах”. Проте в пострадянських країнах “інститути громадянського суспільства досі так і не стали базою для інтеграції відокремлених громадян” [3, с. 134].

Отже, трансформація соціального простору змушує молодь обирати ті цінності, які відповідають життєвим обставинам, за відсутності при цьому чіткого соціального контролю. Разом з тим, достатньо вільна нормативно-ціннісна структура суспільства не відтворює тверді життєві цілі й норми, що повинні виступати соціальними орієнтирами. Це призводить до невизначеності життєвої позиції молодих людей, переваги емоційних елементів свідомості, що породжує суперечливі умови становлення молоді особистості. Амбівалентність вибору одних цінностей, а в повсякденності використання інших – говорить про позицію неузгодженого габітусу, невідповідності старої й нової систем сприйняття й оцінювання дійсності. Хоча існує думка, що рівень морального стану нинішньої молоді в цілому достатньо високий [5, с. 125–127]. До плюралістичності цінностей, норм додається фрагментарність життєвої траєкторії особистості, коли молода людина сприймає власне життя як сукупність пов'язаних між собою епізодів. Ці висновки підтверджуються іншими дослідниками, що вивчають проблеми сучасної молоді, зокрема І. Мартинюком зазначено, що “у погляді на суспільні проблеми і перспективи молоді властива певна “мозаїчність”, аморфність уявлень і переконань, спричинена динамічністю суспільних перетворень, інституційною неусталеністю, з одного боку, й відсутністю життєвого досвіду та каркасу освячених традицією норм – з іншого” [10,

с. 224–225]. Фрагментарність припускає різне “дотримання правил” і ситуаційність вибору прийнятних моделей поведінки, відсутність довгострокових життєвих планів, сприйняття життєвого шляху як сукупності епізодів (інколи не пов’язаних між собою), відносність норм щодо принципів гри та надмірну зацікавленість собою і власними задоволеннями [1].

Ціннісно-нормативні уявлення про майбутнє виступають важливим елементом у структурі життєвої стратегії особистості. Згідно з даними національного опитування, молоді респонденти найчастіше обирають такі позиції життєвого успіху: “дружна родина” – 48%; “наявність вірних друзів” – 30%; “гарне здоров’я” – 16,9% і “можливість працювати на себе, а не на інших” – 17%. Досить низький рівень актуального успіху являє собою категорія “професійна кар’єра” – 6%, “досягнутий рівень матеріального добробуту” – 9% і “можливість добре відпочивати, подорожувати” – 4% [12, с. 478]. За даними національного опитування за 2007 р. [8, с. 346–354], на запитання “Кого можна вважати успішною людиною в українському суспільстві?”, більшість молодих респондентів обирають: “успішного бізнесмена” – 45,7%, “депутата” – 33,7%, “людину з високими доходами” – 32,7% і “людину, щасливу в сімейному житті” – 42,5%.

Слід також відмітити, що сьогодні посилюється орієнтація молоді на гедоністичні цінності (одержання від життя різних матеріальних насолод) як прояв демонстративності життєвого стилю. Дослідження показало, що в структурі дозвілля опитаної молоді домінують різні види спілкування і спожитку засобів масової культури. Ці форми не потребують матеріальних витрат, проте вони є спрямованими не на творчий та духовний розвиток, а на підтримку життєвого тону, отримання задоволення. Дозвілля в молодіжному середовищі виконує в основному рекреативну функцію, у той час як пізнавальна, креативна функція не реалізується взагалі або реалізується недостатньо. Наприклад, художню літературу близько третини опитаних або взагалі не читають, або читають дуже рідко. Рекреативні дозвільні орієнтації підкріплюються змістом теле- та радіомовлення, які поширюють цінності масової культури. Дані дослідження показали, що дозвільна самореалізація молоді здійснюється переважно поза закладами культури; 60% молодих людей не беруть участі ні в якій суспільній, культурній, молодіжній організації; 11% опитаних є членами профспілки; 2% – займаються політичною діяльністю і 1% – виконують суспільну роботу в соціальній службі. Лише 2% опитаної молоді перебувають у молодіжному суспільному об’єднанні; Лише 14% молодих людей постійно відвідують спортивний клуб або секцію, 2% – театральну студію, 6% респондентів є членами клубу за інтересами. Д. Белл відзначає, що в сучасному суспільстві відбувається заміщення цінностей буржуазного життя гедонізмом, що, у свою чергу, фіксує зміни морально-етичних цінностей у суспільстві. Гедоністичне ставлення до життя припускає істотну трансформацію уявлень про конструювання успішного біографічного проекту.

Висновки. Таким чином, дослідження відобразило загальну картину соціокультурних орієнтацій сучасної молоді. Зрозуміло, що культурний спожиток є динамічним, здатним відновлюватися, проявляється у визначених та індивідуальних продуктах духовного виробництва. Негативні тенденції в цій сфері можуть бути подолані в ході позитивних соціально-економічних змін. Процес конструювання біографічного проекту включає множини аспектів, що охоплюють соціальне життя – приватна й публічна сфера, суб'єктивний аспект, самореалізація тощо. Динаміка соціокультурних змін накладає високі вимоги до соціальної якості особистості молоді. Еталоном сучасної інтегрованої особистості є соціальний суб'єкт, що бере участь в системі соціальних відносин на основі принципів активності й відповідальності за своє власне життя.

Список використаної літератури

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман ; [пер. с англ; под ред. В. Л. Иноземцева]. – Москва : Логос, 2002. – 390 с.
2. Бевзенко Л. Д. Ресурси реалізації соціальних інтересів громадян: вітчизняні та західні реалії в уявленнях українців / Л. Д. Бевзенко // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – Київ : ІС НАНУ, 2009. – С. 228–239.
3. Бутенко И. А. Социальная интеграция – на какой базе она возможна? / И. А. Бутенко // Социологические исследования. – 2000. – № 12. – С. 131–136.
4. Гегер А. Э. Выявление индивидуальных и групповых ценностей в группе молодежи: релевантные методические решения / А. Э. Гегер // Социологические исследования. – 2010. – № 1. – С. 132–141.
5. Гронас М. “Чистый вид” и взгляд практика: Пьер Бурдьё о культуре [Электронный ресурс] / М. Гронас. – Режим доступа: <http://www.nlo.magazine.ru/philosoph/sootech/main11.html>.
6. Злобіна О. Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін / О. Г. Злобіна. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. – 400 с.
7. Константиновский Д. Л. Неравенство и образование. Опыт социологических исследований жизненного старта российской молодежи (1960-е годы – начало 2000-х) / Д. Л. Константиновский. – Москва : ДСП, 2008. – 552 с.
8. Крамаренко К. Життєвий успіх у контексті соціальних уявлень населення / К. Крамаренко // Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 346–354.
9. Луков В. А. Теории молодежи. Междисциплинарный анализ / В. А. Луков. – Москва : Канон+ РООИ “Реабилитация”, 2012. – 528 с.
10. Мартинюк І. Молодь України: штрихи до соціального портрета / І. Мартинюк // Соціальні виміри суспільства : зб. наук. праць. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2011. – Вип. 3 (14). – С. 221–234.
11. Скутнева С. В. Стратегии жизненного самоопределения молодежи в трудовой сфере / С. В. Скутнева // Социологические исследования. – 2006. – № 10. – С. 89–92.
12. Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2007. – 544 с.
13. Genov N. Managing Transformations in Eastern Europe / N. Genov. – Paris : Regional and Global Developments : Sofia, 1999. – 138 p.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2014.

Мосендз М. В. Ценностные ориентации и жизненные установки молодежи в современном социокультурном контексте

В статье предпринимается попытка исследовать особенности ценностно-нормативной системы молодого поколения, которая выступает как самостоятельный социоформирующий фактор, обуславливает самооценку, выбор способов достижения жизненных целей и реализации своих способностей; изучить установки молодых людей на эффективное включение, практики достижения желаемой статусной позиции, готовности к самостоятельному поиску решения собственных проблем как выражение их субъектности; выявить ценностно-нормативные представления о будущем, выступающих важным элементом в структуре жизненной стратегии личности.

Ключевые слова: ценности, установки, субъектность, жизненная позиция, планирование будущего.

Mosondz M. Value Orientations and Attitudes youth in Modern Socio-Cultural Context

The article presents results of a study of value orientations of young people, attitudes to effective inclusion in society as an expression of their subjectivity; value-normative vision of the future. Over the past decade in the minds of young people has shifted valuables of intangible to tangible. Its main factor is the degree of satisfaction of their own socio-economic status. The desire to be socially successful, wealthy, respected and manage people prevails over the general humanistic values. Material abundance (82%) elected by the level of physical health. Opportunities for self-development skills are in the last positions. The value of the family, which is the center of the emotional and financial support person for today's youth is very high. In the opinion of thirds of the young people surveyed ability, communicate culture behavior that are the cultural capital help a person to be a person, to keep confidence. For 25% of the self as a personality associated with personal identity. For a number of respondents self-realization basically means manifestation of activity, entrepreneurship using business connections. In the distribution of valuables can be seen that the traditional bases of personal development, such as family, culture, behavior, useful social connections, honesty, integrity, coexist with typical modern consciousness values – professionalism, money, enterprise, individualism. Values and normative vision of the future is an important element in the structure of individual life strategies. Younger respondents often choose the following positions of success in life “Family friendly” – 48%; “The existence of true friends” – 30%; “Good health” – 16.9% and “The opportunity to work for themselves, not for others” – 17%. Pretty low current success is the category of “professional career” – 6%, “the achieved level of material well-being” – 9% and “good opportunity to relax, travel” – 4%. Thus, the transformation of social space demands from youth to choose the values that correspond to circumstances. At the same time there is no clear social control. However free-normative value structures of society does not reproduce hard life goals and standards that should serve as social indicators. This leads to uncertainty to life of young people, the benefits of emotional elements of consciousness that gives rise to conflicting conditions for the formation of the young person. Today, amplified orientation youth on hedonistic values (getting from various material pleasures of life) as a manifestation of demonstrative lifestyle. Research has shown that in structure of the group of young leisure dominate different types of communication and consumption of mass culture. Leisure in youth performs mainly rekreatyv function, while the cognitive, creative feature is not implemented at all or insufficiently implemented. The process of constructing a biographical project includes a plurality of aspects covering social life – private and public sphere, subjective aspect, self and others. Dynamics of socio-cultural change places high demands on the social personality traits of youth. The standard modern integrated personality is a social subject that participates in the system of social relations based on the principles of activity and responsibility for their own lives.

Key words: values, attitudes, subjectivity, position in life, planning for the future.